

6. Памятная книжка для медицинских чиновников военного и гражданского ведомства, изданная при Медицинском департаменте военного ведомства. — 1913. — С. 8—9.
7. Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). — СПб., Фонд 1915. — Оп. 1. — Д. 6662. — Л. 1.
8. РГВИА. — Фонд 1915. — Оп. 1. — Д. 6662. — Л. 2.
9. РГВИА. — Фонд 1915. — Оп. 1. — Д. 6662. — Л. 8.

Карповіч Наталля Валяр'янаўна

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (Мінск, Беларусь)

ПРАВАСЛАЎНАЕ ДУХАВЕНСТВА БЕЛАРУСІ НАПЯРЭДАДНІ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Напярэдадні Першай сусветнай вайны пад уплывам абвастрэння сацыяльных і палітычных супярэчнасцяў, на фоне аслаблення інтарэсу прыхаджан да царкоўна-прыхадскога жыцця праваслаўнае духавенства ўзняла пытанне аб рэфармаванні царкоўнай арганізацыі.

У пачатку XX ст. найбольш масавым і ўплывовым веравызнаннем на тэрыторыі Беларусі заставалася праваслаўе. Нягледзячы на рэалізацыю ўказа аб верацярпімасці ў 1905 г. і дазвол на пераход з аднаго веравызнання ў іншае, пазіцыі праваслаўя засталіся даволі трывалыя. Рэлігійна-царкоўнае жыццё праваслаўных вернікаў праходзіла ў межах царкоўна-адміністрацыйных адзінак — епархій. У пачатку XX ст. у беларускіх губернях функцыянавалі асобныя епархіі: Віленска-Літоўская, Гродзенска-Брэсцкая, Магілёўска-Мсціслаўская, Мінска-Тураўская, Полацка-Віцебская. Рост колькасці праваслаўнага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі суправаджаўся ростам колькасці праваслаўных культавых устаноў і прыходаў. Так, калі ў 60-х гг. XIX ст. у епархіях Беларусі дзейнічала 2826 цэркваў, то напярэдадні Першай сусветнай вайны налічвалася ўжо 3552 праваслаўныя храмы, 35 манастыроў. Рост колькасці праваслаўных вернікаў, храмаў, адкрыццё новых прыходаў суправаджаліся павелічэннем колькасці праваслаўнага духавенства. У пачатку XX ст. на тэрыторыі Беларусі службу выконвалі 2262 свяшчэннаслужыцелі і 1991 царкоўнаслужыцель [3, с. 23].

У пачатку XX ст. праваслаўнае духавенства не з'яўлялася замкнёнай сацыяльнай групай. Царкоўныя рэформы 60—70-х гг. XIX ст. былі накіраваны на пераўтварэнне духоўнага саслоўя ў свабодную сацыяль-

ную групу, якая магла б выконваць пастырскую і грамадскую ролю. Забаранялася спадчынная перадача царкоўных пасадаў і адмяняліся ўсе сямейныя прэтэнзіі на службовыя месцы ў прыходзе. Спадчыннасць духоўнага статусу адмянялася, а дзеці духавенства маглі бесперашкодна выбіраць жыццёвы шлях. Духоўныя школы адкрываліся для ўсіх слаёў насельніцтва. Але ўдзельная вага іншасаслоўных сярод навучэнцаў духоўных устаноў Беларусі значна павялічваецца менавіта напярэдадні Першай сусветнай вайны. Так, напрыклад, у 1913/1914 навучальным годзе ўдзельная вага выхаванцаў недухоўнага саслоўя ў Літоўскай семінарыі складала 25 %, у Мінскай і Магілёўскай — каля 30 %, у Віцебскай — 36,8 % [падліч. па 2]. Сярод праваслаўнага духавенства даволі высокі быў узровень пісьменнасці. Яго паказчык у канцы XIX ст. набліжаўся да 100 %.

Павышэнне сацыяльнага статусу праваслаўнага духавенства патрабавала ад яго выканання шэрагу сацыяльных функцый. Праваслаўныя святары разгарнулі актыўную асветніцкую, місіянерскую, дабрачынную дзейнасць. Яны займаліся развіццём навукі, пашырэннем пісьменнасці і асветы сярод насельніцтва, знаходзілі сродкі на гэтыя справы. Падчас рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гг. праваслаўнае духавенства разам з іншымі сацыяльнымі групамі ўключаецца ў палітычнае жыццё краіны. Праваслаўнае духавенства Беларусі ў выбарчай кампаніі ў Дзяржаўную думу, як і ў цэлым у Расійскай імперыі, падтрымала правыя прадзяржаўныя арганізацыі. Такая пазіцыя праваслаўнага духавенства была прадказальнай, паколькі праваслаўная царква з'яўлялася неад'емнай часткай дзяржаўнага апарату і адстойвала непарушнасць прынцыпаў вядомай трыяды: праваслаўе, самадзяржаўе і народнасць. Асабліва гэта праяўлялася ў нацыянальных ускраінах імперыі, у тым ліку і на тэрыторыі Беларусі, дзе праводзілася палітыка ўніфікацыі і русіфікацыі.

Адначасова ў цэлым у грамадстве, у дзяржаўных структурах, у асяроддзі духавенства ўсведамлялася неабходнасць змен у царкоўнай сферы з мэтай паступовага яе раздзяржаўлення і ўзмацнення незалежнасці. Рэфармаванне царкоўнай арганізацыі закранала наступныя пытанні: аб раздзяленні Расіі на царкоўныя акругі пад кіраўніцтвам мітрапаліта, аб прыходзе, аб парадку набыцця царкоўнай уласнасці, аб удзеле духавенства ў грамадскіх арганізацыях.

Архіерэі беларускіх епархій адзінагалосна выказваліся за дэцэнтралізацыю вышэйшага царкоўнага кіравання і раздзяленне Расіі на мітрапаліцкія акругі. Па іх меркаванні, гэта значна спрасціла б сістэму царкоўнага кіравання і зменшыла міжнацыянальныя і міжканфесійныя супярэчнасці.

У вырашэнні праблемы рэфармавання праваслаўнага прыхода архіерэі сшыліся ў аднаўленні прыхода як царкоўнай абшчыны, згуртаванай вакол свайго прыхадскога храма і пастыра. Яны лічылі неабходнай умовай рэарганізацыю прыхадскога жыцця, пашырэнне сферы дзейнасці прыхаджан і іх актыўны ўдзел у царкоўных справах, выступалі за поўную фінансавую незалежнасць прыходаў з мэтай даручыць ім дабрачынную справу. Адначасова епархіяльныя архіерэі не імкнуліся аднавіць выбарчыя правы ў прыходзе, страчаныя ў 80-х гг. XIX ст., таму катэгарычна выступалі супраць выбарання прыхаджанамі прыхадскога царкоўнага кіраўніцтва. Да 1914 г. быў распрацаваны праект рэфармавання прыхода, але Першая сусветная вайна адтэрмінавала яго абмеркаванне.

У імкненні надаць юрыдычны статус царкоўнаму прыходу архіерэі прапановалі дазволіць абшчыне набываць рухомую і нерухомую маёмасць. Акрамя таго, прапаноўвалі прысвоіць праваслаўнаму духавенству права юрыдычнай асобы на набыццё нерухомай маёмасці і на яе валоданне. Таксама праваслаўныя іерархі прапанавалі павялічыць ім гадавое жалаванне, падкрэсліваючы, што каталіцкія ксяндзы ў роўных па колькасці прыходах атрымліваюць у 3—4 разы больш.

У пытанні пра ўдзел духавенства ў гарадскіх, земскіх і іншых грамадскіх установах усе архіерэі разглядалі пашырэнне сваіх функцый, спасылаючыся на вопыт вядзення спраў ў саслоўных і царкоўна-грамадскіх установах.

У склаўшыся ўмовах праваслаўнае духавенства не магло самастойна вырашыць унутрыцаркоўныя праблемы. Атрымаўшы падтрымку ўрада ў перыяд рэвалюцыйных узрушэнняў, праваслаўныя архіерэі прапанавалі практы выйсця з царкоўнага крызісу. Аднак пасля спаду рэвалюцыйнай актыўнасці пытанні рэфармавання структур дзяржаўнай сістэмы, у тым ліку і царкоўнай арганізацыі, былі спынены. Далейшая дзейнасць праваслаўнага духавенства на тэрыторыі Беларусі была скіравана на ўмацаванне ўрадавых пазіцый. Асабліва гэта прыўлялася ў дзейнасці праваслаўнага духавенства праз царкоўна-грамадскія ўстановы — царкоўныя брацтвы.

Адной з функцый царкоўных брацтваў была місіянерская. Да пачатку XX ст. рэлігійна-маральныя пропаведзі і чытанні праводзіліся, у прыватнасці, у месцах пражывання раскольнікаў і сектантаў. У кожнай епархіі Беларусі былі створаны камітэты па справах раскольнікаў і сектантаў. Пасля ўказа 1905 г. пашырыліся пераходы з праваслаўя ў каталіцтва, таму місіянерская дзейнасць духавенства зарыентавалася на каталіцтва. У межах епархій склікаліся місіянерскія з'езды, на якіх выпрацоўваліся і рэкамендаваліся меры па аслабленні каталіцтва. Свае

місіянерскія задачы святары здзяйснялі ў кантэксце агульнай культурна-асветніцкай праграмы брацтваў, якая была разлічана на ўсіх вернікаў, а не толькі на іншаверцаў. Асабліва прываблівалі вясковых жыхароў чытанні. На іх у «тэатральнай абстаноўцы» духавенства на жывой мове тлумачыла хрысціянскія заповеды, асуджала заганы. Давала рэкамендацыі аб асцярожным абыходжанні з агнём, тлумачыла народныя прымя і забавоны, прыводзіла элементарныя прыродазнаўчыя звесткі. Чытанне пропаведзяў тлумачыла прыхаджанам дагматы веры, а таксама выхаванне іх рэлігійных пачуццяў. У аснове пропаведзі знаходзіліся пытанні хрысціянскай маралі, духавенства імкнулася данесці да сваёй паствы такія якасці, як узаемная павага, любоў да Бога, да Радзімы. Разам з тым шматлікія свяшчэннаслужыцелі звязвалі пропаведзі з сучаснасцю, разглядалі актуальныя пытанні таго часу. Гэта былі пытанні аб адносінах хрысціян да грамадзянскіх уладаў, упадку маралі ў грамадстве, узаемаадносінаў веры і розуму і г. д. Нярэдка духавенства чытала пропаведзі свайго асабістага сачынення, на даступнай мове і шчыра дэкламавала простыя рэчы. Таму сярод слухачоў былі прыхаджане не толькі праваслаўнага веравызнання. Яны з павагай адносіліся да лектараў і нават забяспечвалі іх падводамі. Толькі ў 1900 г. было праведзена 38 чытанняў, якія наведалі каля 7600 прыхаджан, большасць з якіх была каталікі [1, с. 73]. Часам пропаведзь несла характар палітычнай прапаганды, абароны манархічных ідэй. Тым не менш асноўнай ідэяй пропаведзяў была тэма хрысціянскіх каштоўнасцяў.

Напярэдадні Першай сусветнай вайны праваслаўныя брацтвы становяцца цэнтрамі грамадска-палітычнага жыцця. Іх адметнасцю была сувязь з дзяржаўнымі і палітычнымі структурамі. У брацкія арганізацыі ўваходзілі прадстаўнікі вышэйшай царкоўнай іерархіі, урадавыя колы, грамадскія дзеячы. Менавіта таму праваслаўныя брацтвы былі надзейнай апорай ураду ў правядзенні прадвыбарчай кампаніі. Менавіта ў сакавіку ў 1912 г. у Мінску пад кіраўніцтвам епіскапа Міхаіла адбыўся з'езд праваслаўных брацтваў заходніх губерняў. У гэтым жа месяцы з'езд прадстаўнікоў брацтваў праходзіў у Гародні, дзе была прынята пастанова аб прыняцці актыўнага ўдзелу ў выбарах і падтрымцы толькі правых дэпутатаў. Перадвыбарчыя сходы праходзілі і ў іншых гарадах Беларусі.

Напярэдадні Першай сусветнай вайны адбываецца эвалюцыя сацыяльна-палітычнай пазіцыі праваслаўнага духавенства. Падчас рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гг. праваслаўнае духавенства не толькі навучылася арыентавацца ў палітычных партыях і рухах, але здолела вызначыць мэты і задачы па рэфармаванні царкоўнай

арганізацыі. Узмацненне залежнасці ад палітыкі царскага ўрада, яе ідэалагічны напрамак патрабавалі ад святароў пільнага нагляду за маральным і рэлігійным жыццём насельніцтва, што нярэдка супярэчыла прынцыпам духавенства. Але праваслаўнае духавенства выконвала свой грамадзянскі абавязак, прымаючы актыўны ўдзел у вырашэнні сацыяльных праблем грамадства.

Бібліяграфічны спіс

1. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1900 год. — СПб.: синодальная типография, 1903. — 488 с.
2. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1914 год. — Пг.: Синод. тип., 1916. — С. 68—71.
3. Яноўская, В.В. Хрысціянская царква ў Беларусі 1863—1914 гг. / В.В. Яноўская. — Мінск: БДУ, 2002. — 199 с.: іл.

Каханоўскі Аляксандр Генадзьевіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (Мінск, Беларусь)

БЕЛАРУСКАЕ ГРАМАДСТВА НАПЯРЭДАДНІ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

У айчыннай гістарыяграфіі разгляд пытанняў развіцця беларускага грамадства ў пачатку XX ст. носіць дастаткова традыцыйны характар, нягледзячы на пашырэнне тэматыкі, выкарыстанне на сучасным этапе новых даследчыцкіх прыёмаў, дадатковых дакументальных крыніц. Для яе характэрна ў значнай ступені апісальнасць у аналізе сацыяльных працэсаў на тэрыторыі Беларусі. Стан сённяшняга вывучэння дазваляе акрэсліць іх агульныя абрысы, вызначыць напрамак уплыву сацыяльна-эканамічных фактараў. Нярэдка сустракаюцца супярэчлівыя ацэнкі стану развіцця Беларусі напярэдні Першай сусветнай вайны.

Паводле звестак на 1 студзеня 1914 г., насельніцтва беларускіх губерняў налічвала 11 569,6 тыс. чалавек, у тым ліку ў 35 беларускіх паветах — 8952,8 тыс. чалавек [15, с. 33—36, 39, 47]. Калі ўлічыць насельніцтва Новаалейскаўскага павета Ковенскай губерні (242,3 тыс. чалавек), значная частка якога ўваходзіць у межы сучаснай беларускай дзяржавы, то насельніцтва Беларусі ў межах, блізкіх да сучасных дзяржаўных, складала каля 9100,0—9150,0 тыс. чалавек. У 1914 г. удзельная вага гарадскога